
*Јана М. Алексић**

УДК – 821.163.41.09-1 Маринковић Т.

Институт за књижевност и уметност

Београд

ВИДОВИ ПЕСНИЧКЕ САМОСВЕСТИ ТОМИСЛАВА МАРИНКОВИЋА

Сажетак: Томислав Маринковић је песник са изузетно развијеном песничком самосвешћу. У његовом песништву заступљени су различити модули испитивања уметничког процеса, места поезије у спољашњој и унутрашњој стварности, као и домета и ограничења песничког језика. Под светлима јаког аутопоетичког рефлектора налази се и полицентрично лирско сопство, углавном у својству песничког алтер ега или епонима песничке самосвести. Приступ и модел тематизације природе и смисла поетског израза прати смер Маринковићеве поетичке кривуље од збирке *Сумња у оцледало* (1997), па све до последње појединачне књиге песама *Вечито сада* (2018). Имајући на уму неке од кључних поетичких карактеристика његове поезије, у раду анализирамо поступке обликовања аутопоетичких исказа и слика и тумачимо њихове поруке и значења.

Кључне речи: песничка самосвест, лирско сопство, аутореференцијалност, хетерореференцијалност, поезија.

* tiamataleksic@gmail.com

У авантуру систематизације модела, облика и трагова песничке самосвести Томислава Маринковића не може се упустити уколико се не узму у обзир неколике поетичке генералије, али и особености његовог песништва, сагледаног у целини. У његовом укупном опусу приметан је слојевит однос према стварности који подразумева емотивну и интелигибилну диференцијацију постојећих равни и нивоа. Њима се песнички субјект, као осамостаљени и на себе усмерени поетски ентитет, приближава или се од њих удаљава, сагласно атмосфери, емотивном импулсу, проосећаном доживљају из искуства, иницијалној замисли или мотивационом окидачу за обликовање песничких исказа и слика. Неизоставно је и трополошко и семантичко понирање у тајне и законитости окружења, у критици пословично названим „природа”, а што је, заправо, естетски привилегован инструментариј за артикулацију самог песничког бића. У Маринковићевим лирско-медитативним опсервацијама, расположења или душевна стања лирског протагонисте поистовећују се са појавама у окружењу, које су деривати цикличног поимања времена, подједнако као и опажајни ексцеси којима се даје онтичка уверљивост.

Аутопоетичка свест зато је неодвојива и од полицентричног лирског сопства,¹ које неретко преу-

¹ Сходно образложењу Сабине Колш-Фојзнер (Sabine Coelsch-Foisner), у питању је песнички субјект као наративно сопство, фундамент самоидентификације, испољене кроз нарацију, песничку или вануметничку. Овај ментални концепт или апстракцију карактерише безброј описа и тумачења, али и самописа и самотумачења („self-attributions and self-interpretations”), односно приликом сачињавања нечије, у нашем случају, лирске биографије. Такав концепт сопства као центра наративне гравитације, према Сабини Колш-Фојзнер, „оправдава мноштво ’токова нарације’ и указује на осмишљеност наших прича,” као говорних

зима улогу песничког гласа, бивајући тако идентификована са фигуром или инстанцом *која се изриче*. А себеизрицање одвија се без обзира на то да ли песник призива догађај из властитог искуства, из животног амбијента или удаљене тачке у замишљеној или пројектованој егзистенцији, одакле се уланчавају опсервације о ритму и динамици протока времена. Трополошко и реторичко себеобнаживање наступа и онда када је песник осигурао есенцијални значај занемареним и малим стварима, или пак рефигурисао сећање и демистификовао принципе његовог моделовања. Подастирањем поливалентног или значењски усмереног лирског описа, као и поигравањем општим местима, уједно се тематизује сам уметнички процес, што су досада већ запазили Никола Живановић,² Драгана Белеслијин,³ Миломир

чинова у које је уписан намерни став (2005: 70–71). *Лирско сојство* представља појам наративног сопства прилагођен лирској поезији.

² Никола Живановић у збирци *Свети на кожи* раслојава неколико нивоа аутопоетичке имагинције Томислава Маринковића, у којој речи имају властити интегритет и аутономност: „У више песама ове збирке речи се представљају као да имају своју вољу. Лирски субјект не изговара речи већ се оне пробијају кроз њега” (2008: 136). Међутим, критичар распознаје и онтолошки тесну интеракцију између песника и речи, праћену сумњом и запитанашћу стваралачки самозагледаног песничког субјекта над њиховим смислотворним, творбеним и изражајним потенцијалима, као и над њиховим компетенцијама да посредују између њега и света (*Isto*).

³ Драгана Белеслијин примећује да успостављањем аутопоетичког оквира збирке *Невидљива места* пролошком („Пре него што почнеш да пишеш песму”) и епилошком песмом („Нашао си је”) Маринковић уједно промишља „питања властите поетске радионице” и трага за идентитетом поетског чина (2016: 55).

Гавриловић,⁴ Александра Секулић.⁵ Приступ и модел ове тематизације, међутим, условљен је положајем и смером Маринковићеве поетичке кривуље.

Настојећи да продре у дубљи слој видљиве стварности, да из очигледности извуче њен испрва неочигледан, невидљив али сушти квалитет, да укаже на метафизичке нише у привидној унисонности свакоднев-ног, да конципира *узвишено* у ономе што нам се испрва не чини епохалним или естетски провокативним услед аутоматизоване перцепције и менталне навике да реагујемо тек на друштвена ишчашења, психолошке аномалије и граничне ситуације, песник концептуализује песничку самосвест.⁶ За њега стваралачки чин, али и

⁴ Миломир Гавриловић наведену збирку посматра као лирски дневник истрајне потраге за невидљивим местима, која су саставни део аутопоетичког искуства. Тако се у пролошкој песми одвија „унутрашњи дијалог ‘две једине заинтересоване стране’ – удвојене фигуре песника, у којем се певање недвосмислено самерава и са препознавање, али и недостајањем епифанијског”; док су је епилошкој песми, као својеврсном поетичком *credu*, осваја „могућност да се кроз стихове открије какво универзално искуство” (2016: 216).

⁵ Александра Секулић сматра да у другом делу збирке *Вечитиої сага* „преовладавају светови настали на граници, у изразитим напорима песничког субјекта да се из, назовимо је тако, отмене туге сазнања не препусти аутоматизму неизрецивог” (2018: 10).

⁶ Тако, на пример, Маринковић отворено прича о својој намери да скрене пажњу на обичне речи и послове у интервјуу са Марином Вулићевић „Живот је пун фантастике”, *Полиџика*, 2012: „Књигу ‘Обичан живот’ писао сам као неку врсту личног, интимног дневника. Књига не следи преовлађујући глас времена, не поводи се за општим тоном, свет малих ствари супротставља се свету пренаглашених, крупних речи које суштински не изражавају ништа. Све те крупне речи око нас, у којима нема чак ни сенке истине, претвориће се једном, како Христић каже, у ‘шум празних махуна на подневном ветру’” (Маринковић 2012, интернет).

поезија сама, представља повлашћен домен егзистенције због којег је сврсисходно обделавати у оскудна времена и надвладати тескобу властите коначности. Маринковићев песнички субјект хајдегеровски је усредсрећен на свој тубитак, на властиту временитост, али и на цикличну динамику животних манифестација и облика. Са таквом извесношћу на уму, он тежи егзистенцијалној целовитости. И проналази је у поезији, са циљем да исходе свог проналаска што веродостојније искаже. Он многе појаве и односе међу стварима расветљава из различитих перспектива, са примесом *лирске искрености*, можда чак и *наивности*, нудећи им естетску надоградњу. При томе, обрушава се на контемплативно и практично готово несавладиве категорије попут времена, среће, тишине, сећања, носталгије, заорава, итд., доследно их преводeћи у унутрашњи доживљај.

Као модел интроспекције песме и њеног субјекта, песничка самосвест претпоставља удвајање – објективацију сопства као другог већ у самом чину означавања. Њена улога је да уприличи раздвајање свести о себи и свету, односно поезије и стварности. Самосвест је у том случају изједначена са појмом поезије и карактерише је *ауторереференцијалности*, која је, у оптици теоретичарке Сабине Фолш-Којзнер, „екстерна репрезентација одређеног етоса – скупа веровања, идеја, вредности, приоритета путем којих [је] сопство изражено и приметно као сопство” (2001: 158; додала Ј. А.). Будући један од најупадљивијих естетских квалификатива модерне и постмодерне лирике – коју својим опусом дакако обогаћује и Томислав Маринковић – песничка самосвест се пројављује у експлицитном или имплицитном језичком и емоционалном оспољавању самозапитане

субјективности. У Маринковићевом песништву евидентно је уметнички плодотворно колебање између *ауторереференције*, као субјективног самоопажајућег и самоозначавајућег модуса бивствовања, и *хетерореференције*, као модуса указивања на разлику између света и сопства, али и сопства које је опредмећено и тиме постављено у исту раван са светом у дихотомији ја/не-ја.⁷

Притом, аутопоетичка мисао или рефлексивна овог песника неодвојива је од његових експлицитних аутопоетичких исказа у записима, интервјуима и есејима, који су због убедљивости уметничког израза у поседу његове иманентне поетике. Непеснички искази нуде дискурзивно појашњење естетске намере у самој поезији. Саморефлексивне теме, мотиви и формуле, обликотворне за поједине песме, комплементарне су са мишљу о поезији, уобличеној у Маринковићевим есејистичким радовима и аутопоетичким записима. Назначена недопуњавања и прожимања уметничког и дискурзивног говора индикатори су поетичке доследности.

Таквом праксом проширује се тематско-мотивски, а томе следствено и поетички, дијапазон промишљене „*јесничке ауторерефлексивности* као 'погонског замајца' лирске самосвести" (Брајовић 2013: 35; истакао аутор). У њега спадају осврти о поезији и онтичком, друштвеном, културном, па и уметничком статусу песника у непрестаном, али плодотворном стваралачком агону. Тај тематски аспект Тихомир Брајовић именује

⁷ Т. Брајовић у монографији *Нарцисов њарадокс: Проблем јесничке самосвести и српска лирика модерној доба (евројски и јујословенски контексти)* подробноје разматра дихотомију ауторереференције/хетерореференције у светлу модернистичке нарцисоидне субјективности (2013: 32–35).

као „поетолошка поезија”. Њему се придружују поетска испитивања својстава и граница песничког језика, а под светлима аутопоетичког рефлектора налази се и песнички субјект/лирско сопство, сада у својству песничковог алтер ега или епонима песничке самосвести (Braјовић 2013: 35–36).

Томислав Маринковић исписује суптилне лирске расправе о месту речи као грађи за песму и речи по себи („О речитости”, „Бело”, „Белина речи”, „Само то”, „Знак”, „Вртови, речи, копије”, „Врата поезије”, „Каменчићи свих боја”, „Мелодије, звуци”, „Понекад”, „Шта је вечност”); о односу природе и језика, односно о пресликавању природе и стварности у језик, што укључује и размишљања о исходу самог стваралачког процеса („Вечити полазник у школи трајања”, „Искуства поезије”, „Сапутница света”, „Могући свет”, „Чистећи превиде у тексту”, „Песма”); о вредности тишине пре или након стваралачке екстазе („Класична тишина”, „Чистећи превиде у тексту”; „Ја сам тишина”, „О тишинама”, „Песма”); о извориштима инспирације („У парку”, „Другачије, за песму”); о *јуџиру* као спонтано одабраном временском одсечку за настајак песме („Јутро и речи”, „Укус кафе”, „Реч о јату”); о моделативним принципима сећања („Покушаваш да се сетиш”); о егзистенцијалној и онтичкој позицији песника („Пре него што почнеш да пишеш песму”, „Он пише”, „Део истог срицања”, „Песник на пијаци”), као и о статусу поезије на његовој личној вредносној лествици („Сапутница света”, „Могући свет”, „Писмо Вислави Шимборској”). У многим песмама са ауторефлексивном и метапоетском тематиком ови аспекти стваралаштва се међусобно дозивају и преплићу, будући да је тематски план Маринковићевих песама композитан, како је то приметно Радивоје Микић (2019: IX).

У самообнављајућем трансимболистичком изналажењу метафизичке нутрине света и есенције речи као, речима Тихомира Брајовића, „именовању онога што се опире речима” (1997: 17), Маринковић поезији додељује почасно место. Сходно томе, улаже напор да језички упризори природу већ у неосимболистикој традицији постигнутог огледања Идеје стварности у језику. Међутим, то двоструко огледање, односно поезија као светлосно зрцало за Маринковића део је једне стварности. Уложени труд светлосне надоградње света има сотериолошки смисао:

Свет који помињете је свет који сам обликовао и годинама стварао својим песничким говором. Не бих да га напустим, да пристанем на свет какав нам се нуди. Чак и у тренутку сивила и мрака, као што је овај, поезија не треба да одустане од тежње да буде светлост, да оживљава човеков дух. Што је мрак гушћи та светлост треба да буде јача. Зар Ахматова није лирске стихове исписивала у тренуцима најстрашније репресије и строгих идеолошких диктата у својој домовини? И ко зна колико је душа, а можда и живота, из очаја и безнађа историје, успела да спасе њена поезија. Само је дух у стању да превазилази изазове који свакодневно угрожавају наше животе (Маринковић 2012, интернет).

Слично становиште проналазимо у књизи *Писац у врџу* (2016), где песник спаја два онтолошка плана – реални и имагинативни – и проговара о улози природе у човековом животу. Паралелни биљни свет уметник је транспоновао у књижевни и тако понудио унеколико елитистичнији модел естетизоване културе у односу на савремену стварност, чије негативне вишкове и сам осећа. Ту стратегију, која означава његову двоструку

стваралачку егзистенцију – баштованску и песничку – и представља непрекидну жудњу за метафизичком егзистенцијом, аутопоетички је освестио:

Поред послова у расаднику, баштованским занатом почео сам да се бавим и у језику. Право је уживање спајати цветне пупољке и метафизику. Дабоме, оба процеса прати снебивање околине, што је код нас савим природно. У одређеној мери, чак и корисно. Нагони човека да буде још упорнији у намери да не одустане (Маринковић 2015: 39).

Одлуком да прође кроз сва искушења уметничке рефлексије и њене тематизације, Маринковић из песме у песму, реверзибилно пролази кроз целу лепезу духовних расположења – од антрополошког агностицизма, резигнације, суспрегнуте ироније, гносеолошке скепсе или запитаности, епифаније, патње, откривења, прихватања, одустајања, разоружавајуће меланхолије до детиње радости, остајући, међутим, присебан у сувереној субјектоцентричности. Зато је њему поезија потребна као мембрана кроз коју ће пропустити своје утиске, размишљања или осећања. Након одбачених вишкова, духовне и емотивне надоградње, остаје чист лирски израз. И управо тај аспект разумевања поезије као заштитног филтера, са једне стране, а као монитора за посматрање спољашње и унутрашње стварности који појмовно-језичком и естетском трансмисијом рефигурише поруке и значења за нас је сада аналитички приоритетан.

Сходно одабраној и именованој тачки гледишта на егзистенцијално искуство, метафорички поентирано у стиху: „Вечити полазник у школи трајања”, песнички субјект, можемо са извесном сигурношћу рећи, про-

грамске песме „Вртови, речи, копије”, генерише само-промишљајућу онтичку дихотомију: „Ниси се ти окружио само крошњама липа, / травом, руменим латицама. Не. // Вечити полазник у школи трајања, / још један врт ограђујеш кришом. / Походиш га и плевиш, као да сенку за сенком / уклањаш из мрачне поспаности шума. // Па реци отворено – као на тепиху хумусном, / у језику је верно прекопирана флора: / вртови бујни и истрајни; упорнији / и од травки што се, у грозничавом трансу, / разодевају и мрзну у пукотини асфалта.” (Маринковић 2021: 19)⁸ Сходно опредељеној позицији, бивају јасне аксиолошке нуспојаве епохе, од којих лирско сопство покушава да се огради, али тако што ће их провући кроз песничко решето и тиме њихово негативно значење сагорети у естетској активности, односно у интимној драми извлачења смислотворног, логосног садржаја из речи, са неизвесним исходом: „И реци још и ово: улична ценкања / и људски бофл, не саблажњавју те / као продавци и купци половних знања, / роба што преко екрана се пресипа и базди, / и симболи времена улећу у очи као плева. // Па, добро, памтиш још окрајке учених / разговора, / а то што је, кроз сито, спрам месечине, / у вртовима сабласним измуцало време. / Ал’ све и да није тако, своди се на једно: // *Исцеди сок из речи – сок, / или ћуши.*” (Исто; истакао Т. М.)

Тако се поезија за Маринковића наметнула као есхатолошка противтежа увиђеној контрадикцији у окружењу, које за осетљиво чуло песничког субјекта нису само пуки приказ ћуди природе већ индикација

⁸ Стихове у раду наводимо према издању: Томислав Маринковић, *Дује сенке иза штреницака. Изабране њесме*, Задужбина „Десанка Максимовић”: Народна библиотека Србије, Београд, 2021.

цивилизацијског посрнућа у неумитну пролазност, пред којом бива илузорна и потреба за се у покушају образложења наслони на стабилне структуре и наслеђене формуле: „Обухватна искуства у крилу поезије / Дремају, док сеоски поток плави њивицу, / Лирску: још недораслу изазовима вечним / И искушењима пролећним. Сведок многим / Плаховитостима, застао сам и гледам / Како бујица односи сељачке радове / И како иза ње остаје и буја неприлични / Засад отпадака, старежи паланачке. // У плављеничком опусу препознајем / Кесу из самопослуге, флашу и подерану / Кутију из све потребније апотеке. / Настојим и другим открићима да поткрепим излишност пресипања живота / У прецењену народну мудрост.” (39) У том аперцептивном поимању ствари у песми „Искуства поезије”, искрсава трансимболистички амбигвитет песничке амортизације болно доживљеног, у, према тумачењу Радивоја Микића, хуморно-ироничном тону (2019: XIV–XV). Поезија се, дакле, намеће као разлог и могућност контемплативног продирања у метафизичку суштину ствари, у својеврсно удубљивање у позадину првобитне нелогичности која изазива nelaгоду хиперсензитивног субјекта, али не ослобођеног моралног интегритета. Те од смисла испражњене форме мишљења и живљења заправо производе преко потребни вишак аналогија, профилишу поетско усмерење и наговештавају на чему се уистину заснива песничко искуство: „Поезија, дотле, о изазовима вечним говори, / И каже: непоновљив само као брош / У уникатној радњи, као резбарија / На души праведника. / Бол је непреводив на језике разумљиве.” (39)

Без обзира на стваралачке антиномије, где се поезијом обухвата и појмовно одређује и духовно-душев-

но стање, и егзистенцијални posed, али и плод иманентног уметничког прегнућа, неоспорно је велико уздање песника у њена смислотворна преимућства. У негованој резигнацији према свету, сагледаном и као стециште ефемерија и нуспојава људске историјске активности, али и као мизансцен за оправдана повезивања и готово феноменолошка понирања у суштине, поезија се чини као „[...] једина искрена сапутница / Света, његових светлости, обриса, боја...” (71).⁹ Она модификује однос према стварима и кристалише се у једини прихватљив начин организације егзистенцијалних дата. Захваљујући поезији лирско сопство у песми „Сапутница света” може да их распореди у сувисао поредак: „Једним од два затрављена колосека / (Докотрљавши се на точковима ноћи), / Воз стиже на малу станицу у брдима. // Поезија је ту. / Показује правац – / Не машиновоћи, него дану: / Расејаном, спутаном јутарњом измаглицом.” (Исто) Тек са поезијом сложени и уму несавладиви просторно-временски исходи добијају своје место и пуноћу: „На реци је, у првом дану зиме, где се / Отежали, љескају таласи / Љубичасто-металним сјајем, / У упињању да их прикупи, дозове. / Да се студен и расцепканност воде / Не одлију изван целине. // Док младе, мирисне паприке / Ређам преко решетке роштиља. / Шта мислиш, ко је ту, поред мене?

⁹ Значајно је овде напоменути и увид Николе Живановића да иако је, према Маринковићевој пројекцији, човек отуђен од света, властитог искуства и сопства, поезија се јавља као „сапутница света”: „Она се ни овде не односи на невидљиво биће песника, али је вид општења са светом. [...] Истина и догађај раздвојени су једно од другог. Поезија проговара из оног стања невиности, стања у коме је свест о невидљивој стварности могућа” (2008: 137–138).

// Ко ће умети да ми на ухо шапне истину, / И пре него што се ишта догоди?" (Исто). Тако се у овој песми находе решења и излази који се у „Искусствима поезије” још увек нису назирала на естетском видику, али ни у доживљају онога ко се у изазове писања упушта, осим као начелни метафизички прерогативи поезије.

Будући да песнички станује на овој земљи, то јест да посредством поезије преосмишљава животна искушења и даје одговарајућу ознаку догађајима и појавама, песник настоји да изгради паралелни, могући свет. Али, свет који ће бити онтички пуноснажан и саставни део егзистенцијалног искуства. Управо зато што се он за само лирско сопство у песми „Могући свет” опире принципима комплементарности, па макар и дихотомији, већ припада јединственој песничкој стварности посредованој опипљивим сензацијама и доживљајима: „Укус смешаности живота и недовршеног / текста. / И друге помешаности и врења у дневном / Одмицању раста, док се звецкање ситниша / И намере приправних стихова стапају / У мислима бележника. // Уз пут, кло нуле, дрежде прашњаве шљиве. / Застали у обрастању јарка, купињаци цеде у збиљу / Последње капљице лепљивог сока. / Живот, безмало, тече по плану реалистичких / Очекивања и искрености у одабиру слика. / Тече и замућена пожуда речи, која би / Да цели предео смести у посед стихова, / И обликује само укупност – неразрушиви храм.” (46) У том матриксу у којем се обрео субјект у процесу перпетуиране, а можда чак и непрекидне имагинације очит је стваралачки ерос речи, сада као самосталних стваралачких чињеница. Њиховој активности приписан је религиозни, месијански предзнак, иницијално претпостављен и најмањем привиду пролазности.

Мотив храма као уточишта могућег или паралелног света лирског сопства присутан је и раније, у песми „Испред кулиса” из збирке *Школа љубави*: „Корачаш и теглиш ту помисао / Да од тренутака, што управо промичу, / Саградиш храм, измештен из времена. / Да у његову прозирност сакријеш / Дуго обликовани, минијатурни свет.” (25) Овде се на медитативном плану одвија трансупстанцијализација искуства верификованог у времену у безвремену објект који у традицији симболизује вечност. Међутим, „дуго обликовани, минијатурни свет” који би требало да буде склоњен у зауздано време имагинарним зидинама храма, сугерише да је важан део песниковог искуства, а што је стваралаштво, већ отеловљен. Песникова истрајност се огледа у обављању целог низа стваралачких процедура до коначног облика – нове просторно-временске димензије или новог живота. Његовим измештањем у симболичко-литургијски простор храма сугерише се идеја двоструког стварања или претварања из једног бића у други, из једног онтичког статуса у други.

Дијалектику света и поезије подупиру речи као повлашћеније мотивске јединице у Маринковићевом опусу. Ту противречност, са озбиљнијим онтичким последицама, кристално јасно илуструју афористички формулисани стихови песме „Каменчићи свих боја”: „Речи, свуд око нас, говоре само о тежњи / Да се могућа збиља трампи за мање извесну / стварност.” (57) Речи, дакле, које уједно могу бити и метафора за јавно мњење и субјекат онеобичене предикатске реченице, назначују имплицитну тежњу изванпесничке инстанце, исцелитељску замену нужности вероватношћу, и то у аристотеловском смислу речи. Не наговештава ли се тим стремљењем и главни постулат књижевног ства-

рања и, заправо, његов једини извесни модул опстанка у духовно посусталој епохи?

Ипак, лирско сопство не пориче своју везаност са светом, нити се ње одриче. Оно, на пример, у песми „Мелодије, звуци”, само ентузијастично покушава да помоћу лирског оруђа и механизма ослободи њено лепше и племенитије лице: „Све једном постане / очигледно и приближи се. // Свет је мелодичан / и свуда траје. / Тихо, као презрели / спокој лабудова, / моји преци уснули плове / на нежним преливима / тишине.” (7) Тек у мелодичном свету, са неспутаним протоком по хоризонталној и вертикалној оси, и у симбиози са оживљавањем предачког на метафизичкој позадини тишине, песнички глас се примиче себи и упознаје се. При томе, сталожено и помирено прати како године, као омађијано крдо, одмичу „Кроз светлост / која се опојно / и тромо / околу шири” (Исто), следећи своју постојану жељу „да речи загрле простор / и помилују даљину: / да станем на сред / занемелог поља, / и будем белег на / бледој путености / неба” (Исто). У овој сума-траистичкој визији, са есхатолошком слутњом, изван темпорално-историјских координата, њен креатор и протагониста изналази и своје семантичко упориште.

У песми „Бело” лирско сопство се у песничком поступку осећа као медијум да речи постваре зацртани циљ. Дакле, дошло је до инверзије: традиционално подразумевану улогу речи сада на себе преузима песник. Ипак, таква замена позиција условљена је и начином на који у ротирајућем самоосврту лирско сопство доживљава свој статус у односу на околни приказ који активно перципира: „Кроз залеђено око зиме, / Мој поглед на свет клизи / Ка некој крајњој тачки. // Док бело преко белог пада, / А завејани предмети губе зна-

чења, // Ја сам речима тек блага узбрдица / На путу до јасности. // Ипак, моје постојање ће, у виду / Топлог даха, отопити кружни педаљ / На залеђеном прозору. // Символ нечег можда краткотрајног, / Или вечног, или само симбол / Који се прима а да се не пита чега.” (58) Премда се осећа као проводник речи у њиховом допирању до смисла, лирско сопство уједно себе доживљава као довољно моћно да самим својим постојањем утиче на суштински преображај елемената стварности посредоване чулима у симболичку димензију, која, у својој независности хармонизује егзистенцију и значење.

Из дијалектике необухватљивог света, и субјекта којем тај свет измиче или од којег жели да се отуђи, да се заштити, песник неретко премешта акценат на дијалектику речи и сопства. Као што смо већ установили, у Маринковићевој естетској оптици речи су неретко флуидне, али у статусу самосталних јединки или уметничких јединица које слободно живе у пределима песничке имагинације, док је сопство онтички нестабилно, у процепу између вољне или невољне присутности и одсутности. Међутим, њихова дијалектика у поступку себеисказивања или изрицања комплексног духовно-душевног стадијума у искуству које се опире обичном говору у песми „Знак” разрешава се у артикулационој интеракцији: „Морала је то да каже. / Однекуд су јој дошле те речи. / Тражиле су начин да буду казане / И повериле се њој. / Послужиле се њеном / Отвореношћу, њеном пажњом. // Ја нисам вољан за разговор. / Речи ме заобилазе, круже / И не дотичу моју одсутност. / Речима треба неко ко ће их / Изговорити тако да и њему / После тога буду лакше.” (Маринковић 2007: 28)

Ово несвакидашње реверзибилно надопуњавање – које је, ипак, као саставни део непрестаног поетичког

самоодмеравања и преиспитивања властитих уметничких домета – својствено модерној и савременој поезији – у нашем тумачењу призива завршне стихове поменуте песме „Вртови, речи, копије” из збирке *Школа њрајања*, у којима су јасно подељене улоге и задужења субјекта преоптерећеног бременом временског противцања: „*Исцеди сок из речи – сок, / или ћуши.*” (2021: 19; истакао Т. М.)

Изолованост бића и тела речи одсликава се и у њиховом паралелном постојању у односу на физичко, што је наговештено у песми „Врата поезије”: „Колико је нереченог / остало да се каже, ко то зна... // А ми смо седели и разговарали / и не помишљајући да живот речи // тече као и сви непоновљиви животи, / и да га уоквирују почетак и крај.” (78) Уз симболичку улогу свица, као посредника између оностраног и оностраног живота, управо захваљујући тој онтичкој независности речи, долази се до одгонетке тајне коју у себи крије поезија: „Као да их је било више, један свитац је / понирао и узлетао кроз кроз таму, / палећи и гасећи своју фосфорну лампицу. // Тада чух пријатеља: ’Знам да мислиш да / врата поезије не постоје, али баш у овом часу / ја пролазим кроз њих!’ // И отишао је кроз мрак, а свитац га је пратио.” (Исто) Парадокс боравка у песничком простору, као парадокс егзистенцијалне апсолутизације поезије, башларовски сутерисан у мотиву фантомских врата, можда прага обредног прелаза између димензија, изгледан је и онда када се стваралачка одговорност са песника пребаци на речи: „Ако је ишта желео да ми каже, / то је да врата поезије могу да отворе / само речи, а речи могу да их затворе.” (Исто)

Конкретизација или хипостаза мотива „реч” и њених семантичких перформанси илустрована је у песми

„Белина речи”: „Снег. / Белина те речи / Апстрактна је као правци прошлости / Који се пружају и укрштају / Било где.” (33) Менталном аналогијом са временском категоријом прошлости, што се у већини Маринковићевих песама, поред пролазности, испоставила као исходиште многих надовезујућих психолошких и филозофских топоса, попут сећања, заорава, писања, носталгије, времена, вечности, готово синестезијски се предочавају домети апстракције у белини речи *снећ*, али и непредстављивост, односно и референцијална непропустљивост језичког знака.

У тесној вези са речима у разоткривању стваралачког агона, које је, парадоксално, утолико самоодређујуће уколико се више истакну све онтичке пуко-тине и неизвесности писања, свакако је мотив *белине*. Она у песнику изазива реминисценције, али уједно и пројекције пропуштених песничких прилика или неискоришћених изворишта инспирације. Асоцијације у вези са инспирацијом за писање уланчавају се у песми „Понекад” из збирке *Обичан животи*: „Понекад, белина папира / подсети ме на песме које / нећу написати.” (95) Након ове контемплативно постављене тезе, која је у својој другостепеној имагинативности пропорционална ширењу поља песничке самосвети, наступа трополошка антитеза која снижава повишену температуру и високопарност зебљивог субјекта: „А капљица крви по снегу – / на погужвани столњак и ружичасте / трагове вина после ручка. // Али, пошто је то обавила, / мисао се, унатрашке, враћа на почетак.” (Исто) Антитетички усмерену путању мисли ка непесничкој конкретности, песник засвођује синтезом, према којој недостатак надахнућа и песничка невештина трајно раздвајају домене конотативног и денотативног значења, односно

говорног и песничког језика: „Папир је опет недужна чистина / коју присваја смотуљак / са неуспелим стиховима, // и крв је поново само крв.” (Исто) Самопреиспитујући субјект у својој негативној фантазији себе ускраћује за поезију, не само као другостепени модела-тивни систем већ и као нереализовани живот.

Симултано превођење надахнућа, сабијеног у тренутку непосредно пре упуштања у сам стваралачки чин у пролошкој песми збирке *Невидљива мести* (2015) „Пре него што почнеш да пишеш песму” одли-кава граничну ситуацију песничког становања, праће-ну многим психолошким противречностима и агони-ма: „Тај тренутак кад желиш / да запишеш оно што је / сопственом руком / мисао већ уписала у твоје срце. // Да и други чују поверљив / разговор две једине / за-интересоване стране: / тебе и тебе. // Добро размисли: је ли то / тренутак кад певаш, / када престајеш, или / почињеш да плачеш.” (Маринковић 2015: 9) Управо је услов за такво скенирање душе удвајање лирског соп-ства и његова сопствена објективација као другог – у наведеним стиховима граматички опредмећеног или означеног у другом лицу једнине. Песник читаоца уво-ди у чин означавања раздвојености јединке (ауторефе-ренцијалности), али и раслојавања свести, при чему накнадна свест или самосвест настаје ради раскривања поезије изнутра.

Тако долазимо до „Песме” из Маринковићеве нај-зрелије збирке *Вечито сага* (2018). Овај занимљив лир-ски састав могли бисмо, без посебне интерпретативне оградe, окарактерисати као реку понорницу у коју су се слили многи аутопоетички рукавци. Овде проналази-мо готово сав анализирани тематско-мотивски рекви-зитаријум за уобличење токова песничке самосвести.

Најпре је у облику питања упризорен први стадијум уметничког процеса, усамљеност као предстваралачко стање, несигурност, а потом и у исти мах загонетна и застрашујућа немост белог, односно празног папира: „Због чега толика опрезност, / предуге увертире усамљености / над папиром који је нем / и празан као пустиња?” (Маринковић 2021: 152). Лирско сопство се потом упушта у потрагу за речима које ће испунити његове велике захтеве. Своју исповест сада излаже у првом лицу множине, чиме имплицира универзалне песничке проблеме и тежње: „Тражимо речи које ће надживети / заборав и наше гласове; / наше трезвене разговоре / у несаници која је слепа / за сумрак и свануће” (Исто). У ту потрагу, поред пратећег мотива јалове несанице, уводи и атмосферично сећање „[...] на онај уснули градић / док је тешко дисао под светиљкама / које је нежно давила магла.” (Исто) Траже се, дакле, речи које ће надживети тај опис, али и које ће, парадоксално, превазићи силу заборава, и то, поетички доследно, на подлози уједно и древне и метафизичке тишине, која у себе сажима прошлост, садашњост и бескрај и која ће, више од гласа, надјачати несаницу: „Чујнија од непроспаваних ноћи. / Више од гласа.” (Исто) Песниково поверење у тишину, крунисано песмама у збирци *Вечийо сага*, има своје образложење у обогаћеном песничком искуству. Паралелно са тиме одвија се успон стваралачког самопоуздања лирског сопства упркос просевима онтичке несигурности. Песнику са повећим пртљагом контемплативних догодовштина и странпутица, неретко заглушујућих за правилну артикулацију наративног идентитета, тишина је оно рухо у које све више жели да обуче своју песму да би на истинит начин зазвучала, и за њега и за свет.

У аутопоетички осмишљеним или песмама у којима је спонтано исходована естетска инстропекција очито је Маринковићево ненаметљиво, али истрајно песничко ангажовање да се природа транскрибује у лирском језику, а да се ружњикави, испражњен и негостољубив свет, као цивилизација, холограмски преобрази у вишедимензионалном простору поезије. То се огледа у порукама скривеним испод површине песничких слика и сентенци. Песников отпор савремености, односно својеврсна принципијелност у њеном одбијању, насупротив добровољном обделавању у несавремености, израженији је у евокацијама лепше, а потиснуте прошлости. Потиснуте, управо из разлога што у савремености нема адекватних средстава да успомене преживе и претрају. Полазиште за афирмацију тог паралелног или темпорално неукалупљеног животног тока, поред апокалиптичних наслућивања и лирских упризорења краја времена, које се мора окончати тек са нарцисоидном субјективношћу и њеном центрипеталном снагом, смештено је у посебном етосу песничког субјекта, у његовој есхтолошкој резигнацији историјским протоком ствари, а почива на специфичном пантеистичком доживљају природних и светских законитости. Он егзистенцијалној претпоставља реалност једног више реда, уређенијег поретка, из које је могуће трополошки тумачити збивања око себе, па и искушења и изазове у сопственом животу. Међутим, Маринковићев кључни аргумент за имплицитно лирско противљење или снискођење садашњости јесте безвременост поезије, њена непрекидна свежина и новум, њено вечито сада, чак и упркос привременим списатељским кризама и недоумицама. Поезија није само уточиште од стихија свакодневице него и разлог да се открију невидљива места и

сагледа сва лепота и дубина обичног живота, живота као таквог. Освешћени песнички субјект препознаје знаке епифаније у таквој концептуалној диспозицији. Он прибрано и сабрано живи непролазну обичност и једноставност, вредну постварења у поезији, упркос непрестаном стваралачком агону и колебањима песничког бића у њему. Ипак, Томислав Маринковић је изградио поетику прожимања и саживљавања субјекта и слојевите стварности, иако јој приступа са метапоетичке дистанце која је еквивалентна метафизичком растојању између суштинâ постојања и њиховог егзистенцијалног негатива. То растојање каткад одмерава, а каткад смањује мудрост поезије у коју песник мора имати поверење без обзира на многе њене ћудљивости.

ЛИТЕРАТУРА

- Белеслијин, Драгана. „Изнад пролазности”. *Књижевни маџазин* 175/180 (2016): 55–56.
- Брајовић, Тихомир. *Речи и сенке: Избор из ѿранссимболистичкој ѿеснишиѿва деведесетих*. Београд: Просвета. 1997.
- Брајовић, Тихомир. *Narcisov paradoks: Problem pesničke samosvesti i srpska lirika modernog doba (evropski i jugoslovenski kontekst)*. Београд: Službeni glasnik. 2013.
- Гавриловић, Миломир. „Тиhi, лирски дијалог са пролазношћу”. *Polja* 61. 497 (2016): 216–218.
- Џивановић, Никола. „Kroz talog iskustva”. *Polja* 53. 451 (2008): 136–138.
- Микић, Радивоје. „Лирско тумачење света” (предговор). *Избране ѿесме*. Томислав Маринковић. Београд: Српска књижевна задруга, 2019. VII–XXIX.
- Секулић, Александра. „О царству тихог тренутка”. *Српски књижевни лист* 22/127 (2018): 9–10.

-
- Coelsch-Foisner, Sabine. *Revolution in Poetic Consciousness: An Existential Reading of Mid-Twentieth-Century British Women's Poetry* – Vol. 1: *Poetry, Self, and Culture*. Tübingen: Stauffenburg Verlag. 2001.
- Coelsch-Foisner, Sabine. “The Mental Context of Poetry: From Philosophical Concepts of Self to a Model of Poetic Consciousness (Ethos – Mode – Voice)”. *Theory into poetry: New Approaches to the lyric*. Edited by Eva Müller-Zettelmann and Margarete Rubik Amsterdam–New York: Editions Rodopi–NY. 2005. 57–79.

ИЗВОРИ

- Вулићевић, Марина. „Живот је пун фантастике” (интервју са Томиславом Маринковићем). *Политика* 22. 6. 2012. <https://www.politika.rs/scc/clanak/223339/Zivot-je-pun-fantastike>.
- Маринковић, Томислав. *Свети на кожи*. Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, 2007.
- Маринковић, Томислав. *Невидљива места*. Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, 2015.
- Маринковић, Томислав. „Сувише стварности”. *Књижевни магазин* 166–168 (април–јун 2015): 38–39.
- Маринковић, Томислав. *Дује сенке иза џренуџака. Изабране њесме*. Београд: Задужбина „Десанка Максимовић”: Народна библиотека Србије, 2021.

Jana M. Aleksić

TYPES OF POETIC SELF-CONSCIOUSNESS IN
THE POETRY OF TOMISLAV MARINKOVIĆ

Summary

Tomislav Marinković is a poet with an extremely developed poetic self-awareness. In his poetry, there are various modules of examining the artistic process, the place of poetry in external and internal reality, as well as the scope and limitations of poetic language. Under the strong lights of a autopoetic reflector, there is also a polycentric lyrical self, mainly in the capacity of the poet's alter ego or eponyms of poetic self-consciousness. The approach and model of thematization of nature and the meaning of poetic expression follows the direction of Marinković's poetic curve from the collection *Sumnja u ogledalo* [*Doubts in the Mirror*, 1997], all the way to his last individual book of poems, *Večito sada* [*Eternal Now*, 2018]. Bearing in mind some of the key poetic characteristics of his poetry, in this paper, we analyze the procedures for shaping autopoetic statements and images. Also we interpret their messages and meanings.

Keywords: poetic self-awareness, lyrical self, self-referentiality, hetero referentiality, poetry.